

Rede Dr. J.C. Terlouw uit te spreken op het congres van D'66
op 29 november 1975 in de Stadsgehoorzaal, Breestraat, Leiden

Ik ben het hoofdbestuur dankbaar voor de spreektijd die ik heb gekregen, en nog wel zo vroeg in het congres. Misschien is de bedoeling van het hoofdbestuur me de gelegenheid te geven de kennismaking te hernieuwen. Hoe maakt u het?

Ik zal u vertellen hoe wij het maken. We hebben een jaar achter de rug dat waarschijnlijk uniek is in de parlementaire geschiedenis.

Daar zaten we, met een partij die zich bijna had opgeheven nadat de kiezers hun zegje hadden gezegd. Nauwelijke contact met wat er aan achterban was overgebleven, geen partijkrant, nog maar enkele werkgroepen. Als fractie toch betrokken bij nagenoeg alle spanningen die het kabinet hebben beroerd; en heel nauw betrokken: de Oosterschelde, het abortuuvraagstuk, de financiering van de woningbouw en de hoogte van de huren, het aftreden van een bekwame staatssecretaris die van zijn hart geen moordkuil wenste te maken - ik noem maar een paar gevallen.

Verder ontmoetten we een aantal politieke tegenstanders die zo vaak, en met zoveel opluchting in hun stem tegen de wind in hebben geroepen dat we niet meer bestaan, dat hun geluid aan het verwaaien is en so wie so steeds in eigenaardig contrast was met de daden van een minister van wie vriend en vijand toegeeft dat hij, in geheel eigen stijl, maar onmiskenbaar, beleid voert dat je voor het eerst in Nederland echt een ruimtelijk ordeningsbeleid kunt noemen; en een

aantal staatssecretarissen die heel evident hun stempel zetten op hun eigen beleidssectoren.

Een fractie waaraan de stormen niet ongemerkt voorbij zijn gegaan, waardoor sommige leden zich in de diaspora zijn gaan bevinden of die nu PvdA of DAC moge haten. Maar, ik verklaar met nadruk, een fractie waarvan alle leden zich nauwgezet houden aan hun taak om het D'66-programme en Keerpunt uit te helpen voeren en gemaakte afspraken met de progressieve partners na te komen.

Een eigenaardige positie, inderdaad, maar geen ongelukkige. Geen ongelukkige omdat we, ondanks alles ons zelf trouw zijn gebleven.

We hebben, meen ik, als partij, als leden van de regering, als fractie, onze politieke waardigheid behouden.

We hebben onze beloften niet verbroken.

We hebben ons verlies onder ogen gezien en toegegeven.

We hebben niet, zoals DS'70, de verkiezingscatastrofe vorig jaar als een klein inconvenient opgevat, een klein ongemak dat weer voorbijgaat.

Daardoor is onze geloofwaardigheid behouden gebleven en ik meen te mogen zeggen dat onze fracties, in beide Kamers, een rol spelen die heel wat minder verweerlosbaar is dan sommigen zouden willen.

Hoe ziet het er uit in het partijpolitieke krachtenveld?

Het eenvoudigst is de positie van de VVD te beschrijven. De VVD houdt den ook van eenvoudige oplossingen: vooral niets veranderen. Daar zijn blijkbaar heel wat mensen vóór, want de

VVD is groot geworden. Groot en conservatief en gespeend van liberalisme en Wiegel zag dat het goed was. Geertaema niet.

In CDA-kringen is de chess nu compleet. Kruisinga voert steeds nadrukkelijker oppositie en volgens de opiniepeilingen krijgt hij bij de volgende verkiezingen als beloning waarachtig een zetel meer. Aantjée steunt het kabinet nogal hartelijk. De Biesheuvelianen, die dat vervelend vinden (of vonden) hebben zich echter als één mannenbroeder achter hem geschaard (met uitzondering van Biesheuvel zelf en enkele anderen uit de partijtop, om het moeilijk te maken),

toen hij het CDA, dat op de werf stond, klaer om te water te worden gelaten, lek schoot met het op zichzelf redelijke, maar wet leet geformuleerde verlangen, dat een christelijke partij door belijdende christenen moet worden vertegenwoordigd. Wenn schon, dann schon - ale al, dan zel.

Toch een lastige positie voor de Biesheuvelianen. Moeten ze nu om religieuze redenen Aantjée volgen in een richting die hen politiek niet zint? Confessionale partijvorming heeft z'n moeilijke kantjes, we hebben er al eerder op gewezen.

En dan die erme KVP. Verkopen hun hele inboedel voor het CDA, vertroetelen Steenkamp, gooien De Zeeuw eruit, en wet wordt hun lot? Eenzaam de verkiezingen in, ale volkepartij met een katholieke grondslag die je niet helemaal au serieus hoeft te nemen, met een programma dat wordt ingeleid met een excuusbriefje dat begint: 'Beste Dick, enik, enik, enik.'

De PvdA is groot en sterk en op dit moment vooral mechtig. De voorzitter is heer tijd minstens vijftwintig jaar vooruit, waardoor ze 'brilljante' dingen ken zeggen die 'niet altijd goed overkomen'. Het CDA is partijpolitiek gezien een onzakere factor, de PvdA is dat in gewoon politiek opzicht.

Het is niet te voorspellen, althans niet door mij, wat de ontwikkeling van de politieke gezichtspunten binnen de PvdA in het komende jaar zal brengen. De partijtop wil het huidige kabinet inzet maken van de verkiezingen en nodigen ARP en KVP uit om ten behoeve daarvan niet moeilijk te doen over grondpolitiek, personeelraden en overheidsuitgaven. Hoe reageert het partij kader daar straks op, dat is de vraag. Zullen leden van de PvdA, en de PPR, bereid zijn om voor een volgende kabinetsperiode samen te werken op een normale basis, met confessionelen, en het kabinet Den Uyl eendrachtig inzet voor de verkiezingen willen maken? Dat zou niet dwaas zijn, maar ik ben er lang niet zeker van dat het lukt.

Niet alleen het partijpolitieke krachtenveld is van belang, ook - of meer - gaat het om het algemene politieke beeld, het maatschappelijke beeld.

De samenleving is door een bocht aan het gaan. De tijd van de industriële expansie is voorbij of bijna voorbij. De oplettingen van vroeger gaan niet meer op. Keynes klopt niet meer. De honger naar vaatwasmachines en kleurentelevisies neemt af. We komen er achter dat je kanker kunt krijgen van asbest en dat zint ons niet. Kunststoffen worden weliswaar niet dof, want zij glanzen voor eeuwig, maar hun glans wordt wel monotoon.

De samenleving moet door de bocht, moet van materiele groei naar immateriele groei. De assen kraken, de wielen dreigen te breken. De werkloosheid woedt, het milieu dreigt weer in het vergeetboek te geraken, oude conjunctuurinstrumenten worden opgepoetst, maar oud blijft 't.

In 1966 was het bestel vooral veretard. De partijbonzen waren enorme bonzen, de onmondigen waren enorm onmondig, het gesjoemel achter gesloten deuren was tot een kunst verheven.

Er op dat gebied iets veranderd. Natuurlijk blijft er ook ten aanzien van democratisering en medeverantwoordelijkheid veel te wensen, maar er is toch ook het een en ander bereikt.

Nu, in 1975, zou ik het bestel niet in de eerste plaats karakteriseren als moe en ziek. Ik zou nu willen zeggen: het bestel is niet opgewaassen tegen de veranderingen die zich aandienen. Het bestel roeit het niet.

Wij kijken aan tegen een nieuwe situatie, een veranderende tijd. Dat vraagt een oorepronkelijke, een ondogmatische aanpak. Nieuwe problemen vragen onbevangen denkkreft. Waar moet die vandaan komen?

Voor de zoveelste keer ligt vandaag de vraag op tafel: wat doen we met D'66?

Welnu, als ik nu zo het politieke krachtenveld eens bekijk, maar vooral als we meemaken hoe de samenleving zich kreunend in een andere richting gaat bewegen, móet gaan bewegen, dan is er een gerechtvaardigde vraag, een verplichte vraag: kun je de oplossing van de problemen overlaten aan anderen?

Kun je ze overlaten aan een VVD die ze niet eens ziet?

Kun je ze overlaten aan confessionele partijen die politiek en kerk door elkaar blijven halen?

Kun je ze overlaten aan een PvdA, voor wie het zo'n heekentoeer is om af te wijken van de oude paden waarop vroeger de handwijzers zo helder verlicht waren?

Kun je ze overlaten aan een PPR, die zulke bevlogen profeten in haar midden heeft, maar voortdurend aanvechtingen heeft zich met het badwater ook van het kind te ontdoen?

Kunnen wij, als D'66-ers, de politiek aan de anderen overlaten?

Misschien kan dat niet.

Vorig jaar hoorde ik bij degenen die vonden dat D'66 de consequentie moest trekken uit het electorale verlies, maar vooral uit het ontbreken van een basis, die democratische controle en invloed kan uitoefenen op degenen die de kiezers vertegenwoordigen. Ik vond en vind dat de kiezers recht hadden op zo'n houding. Ik vond en vind dat al degenen die in het verleden of tot nu toe voor D'66 hebben gewerkt, recht hadden op een houding die hun politiek handelen, de uitspraak in het verleden gedaan, niet ongeloofwaardig maakte.

We hebben verloren, ik aanvaard dat, en ik schaam me voor niemand.

Nu is de situatie anders. Nu staan we op nul en iedereen weet dat. Dat hoeft niet meer erkend te worden. Venuit die nulpositie hebben we alle recht, kunnen we heel goed geloofwaardig nagaan wat we zullen doen.

Ik vind het dan ook juist dat het hoofdbestuur ons vooretelde alle opties open te houden. In mijn ogen ben je gerechtigd je als politieke partij aan de kiezers te presenteren als je minstens voldoet aan de volgende voorwaarden:

- A) Je moet iets wezenlijke te bieden hebben wat andere partijen niet hebben;
- B) Een redelijke hoeveelheid kiezers moet aan dat wezenlijke behoefte hebben;

C) Er moet een redelijke kans zijn dat je dat wat je hebt te bieden over het voetlicht kunt krijgen.

Voor alle drie deze punten geldt dat het te vroeg is om vast te stellen of we er weer aan zullen kunnen voldoen.

Ad A: we weten niet zeker of we oplossingen vinden voor een door de bocht gaande samenleving, al heb ik weinig twijfels op dit punt. Daarvoor ken ik té veel redelijke, vernieuwingsgezinde, onorthodoxe mensen die ons welgezind zijn of nog bij ons horen.

Ad B: ik weet niet hoeveel kiezers op het ogenblik behoefte aan ons hebben, want we hebben voortdurend positie gekozen op het nulpunt. Maar het aantal brieven met vragen of we dat nulpunt maar eens kwiek willen verlaten neemt toe.

Ad C: kunnen we onze ideeën opnieuw over het voetlicht krijgen? Ik zou het niet weten. Nog niet.

Het is dus mijns inziens te vroeg om te beslissen of we op zullen staan en het nulpunt zullen verlaten. Maar ik wil u wel zeggen welke strategie daarvoor in mijn ogen minimaal nodig is. Of anders gezegd, aan welke punten moet worden voldaan om mij persoonlijk te laten overwegen om mee te doen.

I. Geen regeerakkoord voor de volgende periode. Onderhandelen vanuit het nulpunt is onderhandelen met mecht nul. Dat is geen onderhandelen, dat is er onder doorgaan.

II. Regeren met de PvdA niet schuwen als aan een aantal, voor of na de verkiezingen te formuleren, voorwaarden wordt voldaan.

III. De VVD maakt steeds duidelijker dat zij geen modern-liberale maar een conservatieve partij is. Met zo'n partij in een regering zitten is niet mogelijk.

IV. Indien we in de oppositie terechtkomen wordt die oppositie volstrekt onafhankelijk gevoerd.

Dit minimale strategische kader heb ik besproken met enkele mensen van wie u de namen kent en ze zijn het er onvoorwaardelijk mee eens. Het zijn, in alfabetische volgorde: Ten Brink, Brinkhoret, Glaetse van Loon, De Goede, Gruijters, Van Mierlo en Zeevalking.

Als u die namen zo hoort denkt u misschien even dat de fractie tegenwoordig anders samengesteld.

Of wel: nemens wie spreekt hij hier eigenlijk?

Ik realiseer me heel goed dat ik mijn spreektijd dank aan het fractievoorzitterschap. Toch heb ik niet geprobeerd een soort kleinste gemene veelvoud van de meningen in de fractie te vertolken. Deervoor is de situatie te ingewikkeld en het politieke moment (ook in natuurkundige zin) te belangrijk. En, ik zag het u eerlijk, na jaren van accoorden en overeenkomsten en verplichtingen heb ik ook eens zin om te zeggen wet ik er zelf van vind.

De mensen die ik noemde bevonden zich op het nulpunt, toen we in de nazomer een paar gesprekken zijn begonnen. Dat gold niet voor b.v. Erwin Nypels en Govert Nootboom. Die zijn al een weg ingeslagen. Meer het betekent ook helemaal niet dat zij het persé óneens zijn met het strategisch kader dat ik heb aangegeven.

Dit strategische kader is niet een verloochening van een oude lijn. Mijn verlangen om een redelijke, progressieve, ondogmatische politiek te voeren is geen millimeter verachoven.

Alleen ben ik wat anders gaan staan tegenover het formuleren van een beginsel.

Maar nieuwe tijden, nieuwe problemen, nieuwe omstandigheden, vragen een nieuwe strategie. En als je de PvdA ziet opereren met de macht, dat is ook niet altijd aangenaam. Wel leerzaam. Ik zal binnenkort eens advies vragen aan de vereniging van door het kabinet Den Uyl benoemde D'66-burgemeesters.

Hou de opties open, zegt het hoofdbestuur, en ik zeg het met hen. Maar hou ze den ook echt open, want ik zie partijpolitieke ontwikkelingen, ik zie maatschappelijke ontwikkelingen waardoor we toch weer nodig zouden kunnen zijn. In het amendement van Glastra van Loon wordt duidelijker uitgesproken dan in de HB-resolutie, dat D'66 zich paraat moet maken; om echte keuzevrijheid te hebben, volgend jaar, is dat gewenst. Ik wil het HB dan ook aanraden om het amendement van Jan Glastra en de zijnen over te nemen.

Men spreekt over een 'gat in het midden' en over 'preten met andere verwante groeperingen'.

Als er een gat in het midden is den springt een ander daar maar in. Wij horen daar niet. Als wij zouden beeluiten het nulpunt te verlaten dan bestijgen we een bergtop, zoals we eerder hebben gedaan.

Ik geloof ook helemaal niet dat iemand anders ons van dat nulpunt ken trekken. Geen PvdA, geen PPR, maar ook geen DAC of Resoluut, leet steen DS'70.

Als we volgend jaar zouden beeluiten dat inderdaad te doen, als zou blijken dat ook weer jongere mensen de gelederen willen komen versterken, als we naar eigen inzichten, volgens eigen

beslissing, de knieën rechten en de bloedsomloop aanjagen, dan kunnen we wel zien of er gaestverwanten zijn die zin hebben om dezelfde bergtop te beklimmen.

Politiek mag niet een zaak zijn van een aantal mensen aan de top. En daarom, als het klimaat voor D'66 verbetert, dan zal dat ook, dan zal dat vooral moeten blijken uit kleine acties in het land, kleine uitlopers die na het eerste malee regentje, bij de eerste warme dag, in korte tijd omhoogschieten tot forse gewassen.

Kortom, een belangrijke voorwaarde om de kernvraag over D'66 volgend jaar te kunnen beantwoorden, misschien de belangrijkste voorwaarde, is of u in de komende tijd bereid zult zijn weer op sjouw te gaan, of u uw oor in eigen omgeving te luisteren wilt leggen, of u vonken aan wilt blazen. U zult bij het hoofdbestuur dat we vandaag gaan kiezen bealst de lust vinden om hierbij te helpen.

Als ik D'66-ers ontmoet overvalt me dikwijls het gevoel dat Gideon moet hebben gehad toen hij met ijzeren vertrouwen zijn kleine echare van driehonderd aanschouwde. Maar laten we nuchter blijven.

We hebben vorig jaar doelbewust plaatsgenomen op het nulpunt. Dat wil zeggen, in mijn opvatting, dat we niet moeten gaan zitten hengelen naar een soort opleving. We moeten eobar, maar effectief, bezien of we iets te brengen hebben. Iets nieuwe, maar vanuit dezelfde mentaliteit die de oude, harde kern van D'66 nooit heeft afgelegd.

We spreken elkaar nog.